

Hvorfor produsere mat i Norge?

15

MINUTTER
OM MAT OG
LANDBRUK

NORGES BONDELAG

Hvorfor ikke importere all maten?

Vi er heldige som bor i Norge - verdens rikeste land. Takket være det sorte gullet har vi stor kjøpekraft, og råd til å kjøpe stort sett all mat vi har lyst på. Men, vil vi få tak i maten i framtida?

Historien viser at mangel på mat gir kriser og konflikter. Om 40 år vil vi være ni milliarder mennesker på kloden. FN-organet FAO har beregnet at da må verdens matproduksjon øke med 60 prosent, fordi også matvanene endres. I Norge blir vi en million flere om 20 år, og én ting er sikkert: Alle må ha mat!

Klimaet endres

Bønder over hele kloden får oftere problemer med avlingene. Australia opplevde tørke sju år på rad, og Russland innførte eksportforbud av hvete da avlingene tørket bort i 2008. I 2012 er turen kommet til USA. 35 av 50 delstater er hardt rammet av ekstremtørke. Også i Russland minner tilstanden mye om 2008. Samtidig herjes kloden av sykkloner og stormer som gir flom og oversvømmelser.

Fellesgoder

Har vi ikke matproduksjon, vil vi heller ikke få kulturlandskap, biologisk mangfold, spredt bosetting, verdiskaping og arbeidsplasser i distriktene med på kjøpet.

Vi blir rike, men blir vi mette av olje?

Norge må produsere mat til egen befolkning fordi:

- ✘ Mat er basisbehov, og mat er en menneskerettighet. Gjennom FN-konvensjonen har hver stat forpliktet seg til å sørge for matsikkerhet for sine innbyggere.
- ✘ 1000 millioner mennesker i verden sultet. Vi har et moralsk ansvar og en etisk forpliktelse til å brødfø egen befolkning.
- ✘ Klima endres og folketallet øker. Vi kan ikke ta for gitt at vi kan kjøpe tomater fra Spania, poteter fra Kypros eller korn fra Amerika. Det er ikke sikkert at de har noe å selge oss. Blir det knapphet på mat i verden, vil de fleste land først sørge for sitt eget folk og innføre eksportforbud.
- ✘ I Norge produserer vi under halvparten av det vi spiser. Selv om vi eksporterer mye fisk, er vi sårbare og føret importeres. Vi blir flere nordmenn, og da må vi produsere mer mat også i Norge.

NORGES BONDELAG

Verdens matproduksjon må øke med 60 prosent de neste 40 årene. Norge, som importerer mer enn halvparten av maten, må også ta sitt ansvar.

Hvorfor landbrukspolitik?

Mat er en handelsvare, men landbruket produserer også mye annet som ikke omsettes i et marked. Kan ikke markedskreftene få virke fritt?

Tar du toget fra Oslo til Trondheim, får du mer enn reisa med på kjøpet. Straks Romeriksporten passerer, åpnes landskapet med bugnende kornåkre og røde låver. Langs Mjøsas bredder krydres det med poteter, bær og grønnsaker. Oppover Gudbrandsdalen går kyr i stupbratte, grønne lier. Over Dovre beiter sauen, og innover mot Trondheim er det igjen kornåkre som dominerer.

Turen er vakker og variert, og viser et kulturlandskap som ikke kan omsettes for penger og som ikke kan sikres utelukkende gjennom et fritt matmarked. For å sikre samfunnet et ønsket omfang av ikke-omsettbare fellesgoder som landbruket produserer, må en føre en aktiv landbrukspolitik med mål og effektive virkemidler. Fellesgodene vi snakker om er kulturlandskap, biologisk mangfold, spredt bosetting, arbeidsplasser og matsikkerhet.

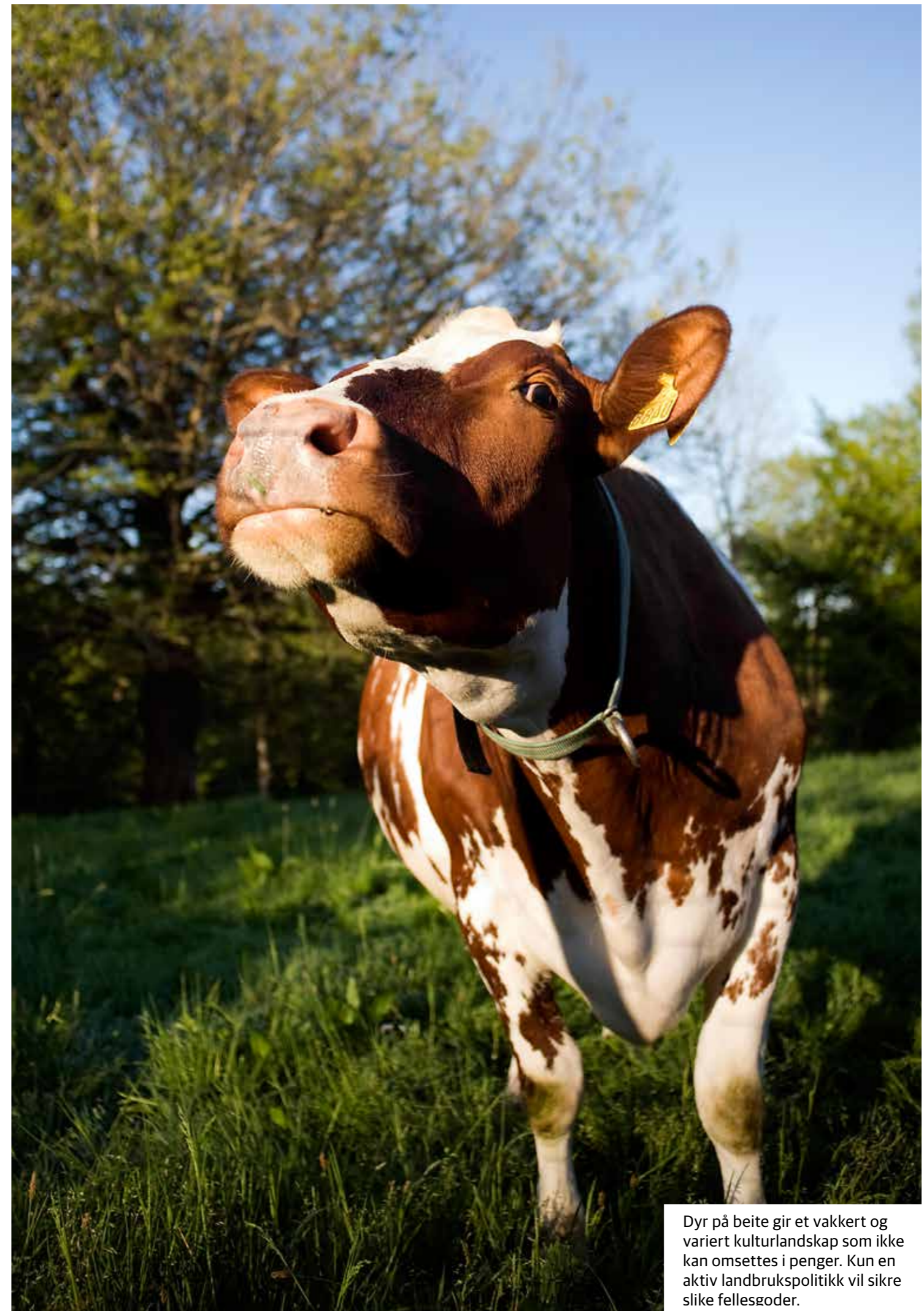
Alternativ togtur uten landbrukspolitik er 540 km og 7 timer med krattskog, landbruk muligens kun i de aller beste dyrkingsområdene, og stor import av mat. Frister det?

Landbruk bygger på langsiktighet
Legges matproduksjonen ned i dag, må vi ikke tro vi kan produsere for fullt om noen år. Der det før var jorder og gårdsbruk, vil det være trær og kratt, parkeringsplasser til kjøpesentre, eller boligfelt. Selv om vi tar vare på dyre- og plantematerialet i "genbanker", vil det ta lang tid å få opp produksjonen. Og hvem har kunnskapen som trengs? Kanskje noen pensjonister med barndom fra et gårdsbruk. Tør vi ofre matsikkerheten for å skaffe oss litt billigere mat nå?

Å produsere mat er ikke det samme som å lage spiker eller joggesko

- ✘ Mat er en biologisk produksjon, helt avhengig av vær og vind.
- ✘ Mat er langsiktig. Vil du ha mer norsk biff, tar det omtrent tre år. Flere kviger må bli med kalv, og kalvene må vokse seg store.
- ✘ Mat må produseres der jorda er. Du kan flytte en fabrikk, men ikke jorder. I Norge er kun tre prosent av landet jordbruksareal. Arealet ligger spredt over hele landet.

NORGES BONDELAG

Dyr på beite gir et vakkert og variert kulturlandskap som ikke kan omsettes i penger. Kun en aktiv landbrukspolitik vil sikre slike fellesgoder.

Hva skiller Norge fra andre land?

Norge er våtere, kaldere, brattere, mer avsides og dyrere enn andre land.

Norge ligger langt mot nord. Det begrenser avlingsnivået og hva vi kan dyrke. Landet er langstrakt. På Jæren høstes tre til fire grasavlinger, mens det i Troms og Finmark og i fjellbygdene høstes kun ei avling. Matjorda og gårdene ligger spredt over hele landet. Det gir kostbar transport. Dyrefôr må fraktes til gårdene, mens melk, dyr og planteprodukter skal hentes, bearbeides og kjøres ut i butikkene.

I «verdens rikeste land» er kostnadene generelt høye. For bonden i Norge vil varer og tjenester til produksjonen være dyrere enn i mange andre land. De som bearbeider varene, frakter dem og selger dem i butikk, skal også ha norske lønninger. Dette gjør at matvareprisene følger det norske kostnadsnivået og er nødt til å være høyere.

Disse spesielle utfordringene gjør at vi:

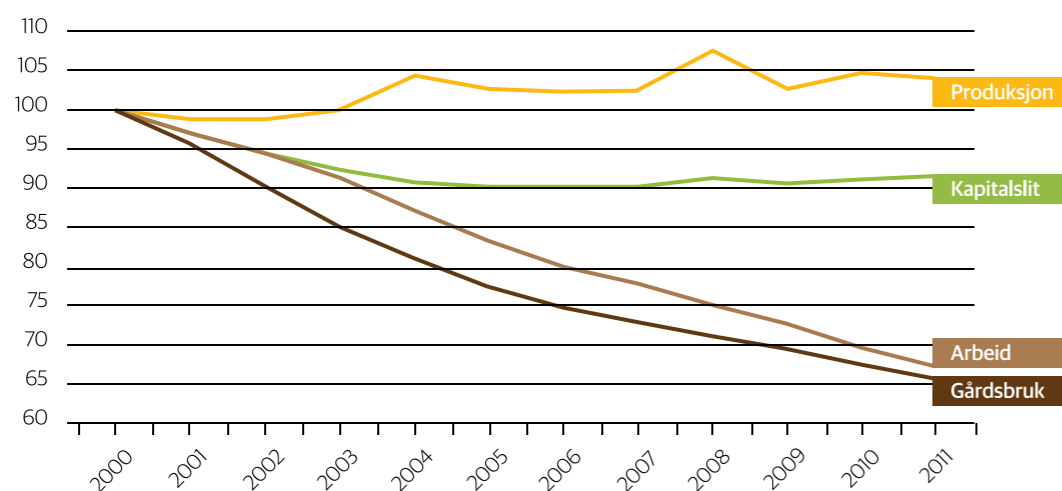
- **Må føre en nasjonal landbrukspolitikk der bondens inntekt kommer fra både marked og tilskudd. Tilskuddene må tilpasses de store ulikhetene i produksjon og klima**
- **Er helt avhengig av et importvern med toll på en del importerte varer for å utjevne kostnadsforskjellene mellom Norge og andre land.**

Matproduksjonen i Norge har spesielle utfordringer, og har ikke forutsetninger til å være konkurransedyktig på pris med for eksempel Brasil.

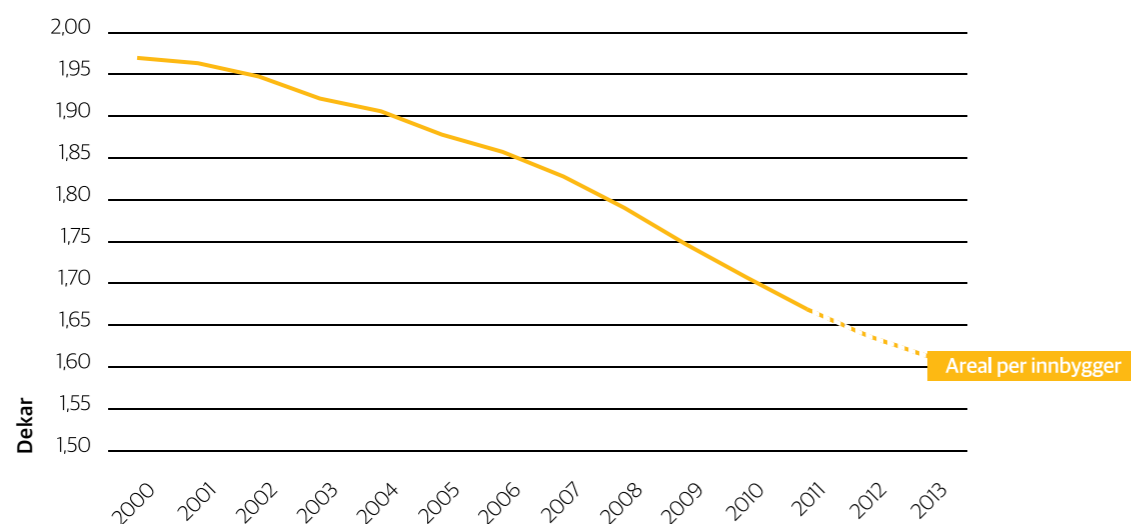
Hva skjer i norsk landbruk?

Produktivitetsframgangen i norsk landbruk er enorm. Kun oljeindustrien kan vise til tilsvarende. Framgangen er like stor som hos storeksporthøren USA.

Produktivitetsutvikling. År 2000 = 100 Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Landbruket er i rivende utvikling. Vi produserer om lag like mye nå som ved årtusenskiftet, men på 1/3 færre gårder. Produksjonen skjer med nesten 35 prosent mindre arbeidsinnsats og ti prosent mindre kapitalinnsats.

Fulldyrket areal per innbygger. Kilde: SSB

Siden årtusenskiftet har jordbruksarealet gått markant ned, mens folketallet har økt.

Kornarealet har gått mest ned, med 30-40 000 dekar per år. Kun tre prosent av Norges landareal er dyrka. Vi har også begrensede muligheter til å dyrke opp mye nytt areal.

Arealnedgangen skyldes flere forhold, men gjengroing og nedbygging av matjord er hovedårsakene. For mange bønder i distriktene er det ikke økonomi i å leie eller kjøpe arealet fra gårdsbruk der drifta er lagt ned. Dette har særlig vært tilfelle i Agderfylkene, Telemark, deler av Vestlandet og Nord-Norge, og i fjellregionene. Her gror areal igjen med skog og kratt.

I mer sentrale strøk er den største utfordringa nedbygging av matjord. Hvert år siden 1993 har nær 10 000 dekar dyrka jord og over 6000 dekar dyrkbar jord blitt omdisponert til andre formål enn matproduksjon, slik som bolig, næring og samferdsel.

1000

brød får vi hvert år fra omtrent ett dekar kornjord.

På 20 år har vi bygd ned produksjonsarealet tilsvarende over 300 millioner brød årlig i all framtid.

Hvor skal veien gå?

9 av 10

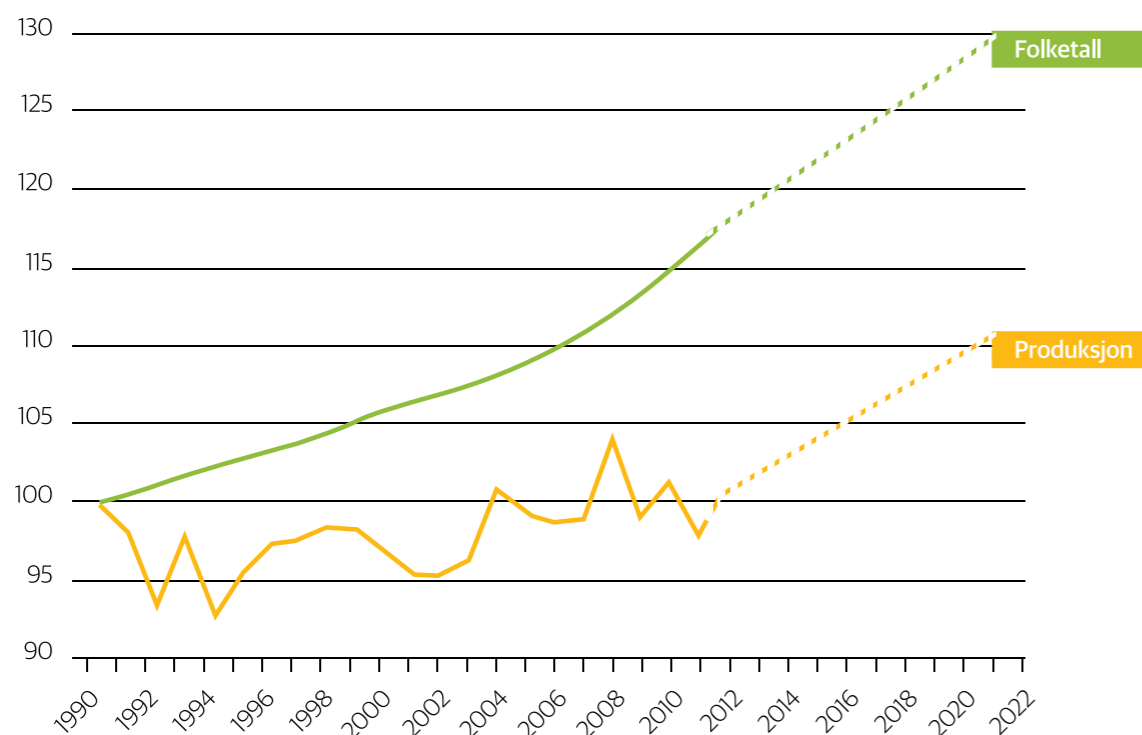
nordmenn vil ha et jordbruk minst av samme omfang som i dag, viser MMI-måling.

Nylig trakk Stortinget opp mål og ambisjoner for landbruket da det behandlet ei ny landbruks- og matmelding.

De overordnede målene er:

- Matsikkerhet - nok mat og trygg mat
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk

Hovedfokuset i landbrukspolitikken framover skal være økt matproduksjon. Politikerne har vedtatt at matproduksjonen skal øke i takt med befolkningsveksten. I praksis betyr det en økning på en prosent hvert år.

Utvikling i produksjon og folketall i Norge. 1990 = 100. Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket og SSB

Siden 1990 har folketallet økt med 750 000, mens matproduksjonen er tilnærmet uendret. Det økte matbehovet er dekket opp med import.

Skal målene nås, må det til et taktskifte. Det trengs større politisk vilje og handlekraft til å satse på landbruket.

Hva vil Norges Bondelag?

Norges Bondelag mener politikerne har lagt gode og riktige ambisjoner for landbruket i landbruks- og matmeldinga.

Vi er klare til å:

- Produsere mer, god og trygg kvalitetsmat til en økende befolkning
- Utnytte jord- og beiteressurser over hele landet
- Produsere på en miljøvennlig måte, og ha god dyrevelferd
- Forvalte kulturlandskapet; holde det åpent, vakkert og variert
- Ta vare på matjorda for framtidige generasjoner

Ingen matproduksjon uten inntekt

At ungdom finner det attraktivt å gå inn i yrket, og at dyktige bønder vil investere for framtida, er en helt sentral forutsetning for å få en positiv utvikling av landbruket. I landbruks- og matmeldinga heter det at «Gode inntektsmuligheter er det viktigste virkemiddelet for å nå de jordbrukspolitiske målene». Vi er helt enig. Norges Bondelag er

derimot ikke tilfreds med dagens inntektsmuligheter i næringa. Ingen produksjonsformer i landbruket kan dessverre konkurrere med det som er gjennomsnittet ellers i samfunnet (470 000 kroner). Uten bedre inntektsmuligheter ser vi det som urealistisk å kunne nå målet om økt matproduksjon.

Inntekt i jordbruket basert på regnskapstall fra 850 gårdsbruk

	Produksjonsomfang	Arbeidsomfang (Årsverk)	Inntekt bonde per årsverk 2012 ¹⁾	Avstand andre grupper per årsverk ¹⁾
Melk og storfe	22 kyr	1,9	322 000	-148 000
Korn	341 dekar	0,4	189 000	-279 000
Sau	140 sau	1,2	227 000	-243 000
Geitmelk	101 geiter	1,7	342 000	-128 000
Svin/korn	44 avlssvin + 354 dekar	1,7	331 000	-139 000
Egg/korn	7188 høner + 209 dekar	1,6	406 000	-64 000
Potet/korn	113/423 dekar potet/korn	1,5	223 000	-247 000
Storfeslakt	28 ammekyr	1,3	269 000	-201 000
Frukt og bær	48 dekar	1,7	302 000	-168 000
Fjørfekjøtt	82 000 fjørfe-slakt	1,1	412 000	-58 000

¹⁾ Inntekt per årsverk uttrykt som «Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk». Det vil si, hvor mye hvert gårdsbruk sitter igjen med til å dekke alt innsatt arbeid (eget og leid) og egenkapitalen. Ett årsverk er 1845 timer. Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket.

Stortinget vedtok en måned før jordbruksforhandlingene 2012 et nytt og høyere ambisjonsnivå for matproduksjonen i Norge. Selv om inntektsutviklingen for bøndene har fulgt samme takt som lønsmottakeren de siste åra, har ikke dette vært tilstrekkelig for å øke matproduksjonen vesentlig. Inntektsnivået er for lavt. Norges Bondelag har derfor prioritert styrkede rammevilkår slik at bøndene kan redusere inntektsforskjellene til lønsmottakeren.

Staten kom oss ikke i møte under jordbruksforhandlingene 2012, og Norges Bondelag gikk til brudd for første gang på tolv år.

Hvilke verktøy vil vi bruke?

I den landbrukspolitiske verktøykassa finnes flere nyttige verktøy, der alle har en viktig funksjon for å nå ulike landbrukspolitiske mål.

Importvern

Alle industrialiserte land og en rekke u-land har et importvern for å utjevne forskjeller i kostnader mellom egen matproduksjon og produksjonen i andre land. Skal tollvernet være effektivt, må importpris ilagt toll være høyere enn norsk pris.

Det norske importvernet bidrar til å sikre norsk produksjon av matvarer som vi har gode forutsetninger for å produsere selv, som for eksempel melk, kjøtt og potet. Varer som ikke produseres i Norge, eller som ikke direkte kan erstatte norske varer, kan importeres tollfritt. 46 prosent av alle typer landbruksvarer importeres tollfritt til Norge.

Økt import

Importen av landbruksvarer har mer enn doblet seg siden tusenårsskiftet, og utgjorde 40 milliarder kroner i 2011. Den økende importen innebærer at den norske delen av matmangfoldet blir presset. For eksempel utgjør den norske andelen av epler i dag bare ca ti prosent av omsetningen i butikkene.

Tollsats

Importvernet og tollsatsene er vedtatt av Verdens handelsorganisasjon (WTO). Da WTO-avtalen ble inngått i 1994 fikk Norge anledning til enhver tid å velge mellom tollsats i faste kroner, eller som prosent av verdien på varen, fordi verdensmarkedsprisene kan svinge mye. Norge har så langt i hovedsak brukt kronetoll, men står fritt til å bruke prosenttoll når det gir best beskyttelse. Fra 2013 endres tollene til prosenttoll på biffer og fileter av storfe, lammekjøtt og faste oster, slik som Norvegia og Jarlsberg. Dette var et viktig politisk grep. Det bidrar til å sikre verdiskaping i distriktene, arbeidsplasser i landbruk og næringsmiddelindustri og grunnlag for å kunne øke den norske produksjonen.

Økonomiske virkemidler

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har forhandlingsrett med Staten gjennom de årlige jordbruksforhandlingene. Systemet er en del av den norske samhandlingsmodellen mellom det offentlige og arbeids- og næringslivet. Det forhandles om:

- Priser på varene bøndene leverer, såkalte målpriser
- Tilskudd fra staten

Pris

Butikkprisen på mat bestemmes ikke i jordbruksforhandlingene. Der avtales det en målpris på engrosnivå- en makspris gjennom året. Målprisen på hvete er for eksempel 2,73 kr/kg, mens et brød som inneholder et halvt kg hvetemel koster omtrent 25-30 kroner. Bønder er selvstendig næringsdrivende. Endringer i priser og tilskudd skal gi bøndene økte inntektsmuligheter. Inntektene påvirkes av vær og vind, og god eller dårlig agronomi. Det forhandles derfor ikke om garantert inntektsvekst.

Tilskudd

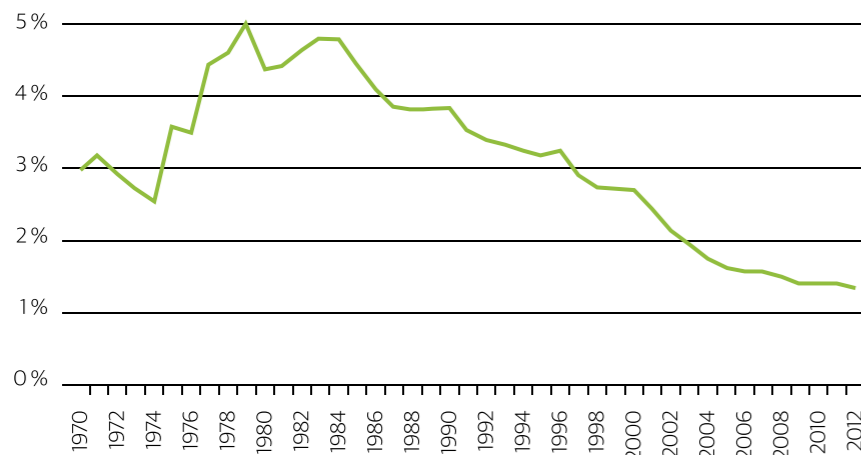
Tilskudd til bønder dekkes over statsbudsjettet. Uten tilstrekkelig med budsjettmidler vil det ikke

være mulig å oppfylle målene Stortinget har vedtatt. For å motta tilskudd må bøndene oppfylle visse kriterier. Det gis for eksempel tilskudd for:

- å pleie kulturlandskapet gjennom aktiv drift, skjøtsel og beitedyr
- investeringstilskudd
- ekstra tilskudd til økologisk drift
- støtte til avløser for at bonden skal få ferie eller hjelp ved sykdom

Politikerne har bestemt at vi skal ha et landbruk over hele landet med plass til både små og store gårdsbruk. Derfor er noen tilskudd differensiert etter geografi for å utjevne for ulike produksjonsforhold. Andre har høyere satser for de første dyrene eller dekkarene, slik at smådriftsulemper utjevnes.

Norges Bondelag vil videreføre systemet med jordbruksforhandlinger. Med våre naturgitte forhold, må Norge i internasjonal sammenheng ha et relativt høyt tilskuddnivå. For å øke matproduksjonen må mer av tilskuddene stimuleres til større produksjon. For eksempel drenering, slik at avlingene kan bli større, eller tilskudd til storfeslakt av god kvalitet.

I 2012 gikk litt over 1,3 prosent av Statsbudsjettet til jordbruk. Fra at støtten utgjorde rundt fem prosent på slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet, har andelen gått stadig nedover.

Juridiske virkemidler

Alt kan ikke styres bare gjennom økonomisk stimulans. Lover og regler må også til. Det er blant annet odels- og konsesjonslov som skal sikre langsiktighet og at eierdommen omsettes til en pris som muliggjør landbruksdrift. Vi har også lover som sikrer mattrygghet, god dyrevelferd og andre lover som begrenser størrelsen på landbruksenhetene for å forhindre et industrilandbruk i Norge.

Norges Bondelag mener det juridiske vernet av matjord er for svakt for å hindre nedbygging.

Markedsordninger

Samvirkebedriftene Tine, Nortura og Norske Felleskjøp er ansvarlige for å regulere markedet slik at målprisen fastsatt i jordbruksoppjøret kan oppnås. Dette gjøres blant annet ved å legge varer på fryselager når det er for mye, og ta de ut igjen når det er for lite. Felles for alle jordbruksvarer er at de er lite priselastiske. Vi greier ikke spise oss enda mettere. Ved overproduksjon må derfor prisen senkes veldig mye, for å selge litt mer av varen. For å unngå store prissvingninger blir markedet regulert. Bøndene finansierer selv systemet

med et pristrekk, kalt omsetningsavgift. Jo mer som markedsreguleres, jo større pristrekk. Bøndene eier samvirkebedriftene. Derfor er det i bondens interesse at samvirket driver en mest mulig effektiv markedsregulering.

En dominerende markedsposisjon slik at samvirkebedriftene kan være prisledende i markedet, er en forutsetning for å sikre at målprisen oppnås. Konkurranseloven gjør derfor et unntak for disse tre landbrukssamvirkene. De får lov til å være «store». Dette gir dem en fordel, men på en annen side har de også forsyningsplikt til andre foredlingsbedrifter. Den sikrer disse bedriftene tilgang på råvarer og forsyninger til dagligvarebutikker og forbrukere over hele landet. Tine plikter for eksempel å levere melk til Synnøve Finden og Q-meieriene. Markedsregulatorne har også motaksplikt. De er nødt til å ta imot melk og andre varer fra alle bønder, uansett størrelse på leveranse og hvor de bor. Blir det knapphet på en vare, må markedsregulator anmode myndighetene om å redusere tollsatsene, slik at forbrukerne sikres nok varer gjennom import.

Markedsordninger er viktig både for bøndene og forbrukerne. De gir forbrukerne varene de ønsker, til noenlunde lik pris over hele landet. De sikrer også bøndene avsetning på produktene sine til omtrent samme pris, uansett hvor mye de produserer og hvor i landet de driver. Norges Bondelag mener derfor markedsordningene må videreføres.

Visste du at:

- Hver tiende bedrift i Norge er en landbruksbedrift. Det finnes om lag 480 000 bedrifter i Norge, og 45 000 bønder.
- Næringsmiddelindustrien ekskl. fisk sysselsetter cirka 40 000 mennesker, og er landets største industrisektor med en omsetning på om lag 120 mrd. kroner.
- Det bondeide samvirket tilbyr 3500 produkter, og hvert år lanseres 150 nye.
- En husholdning bruker 11,8 prosent av inntekten på mat, inkludert alkoholfrie drikkevarer. Dette er blant de laveste i Europa, og på linje med svenske og danske forbrukere.
- Sauer, kyr og geiter som beiter i utmarka spiser fôr til en verdi av om lag en milliard kroner.
- Under 15 prosent av verdens matvareproduksjon handles over landegrensene.
- Mat og fôr på det norske markedet er produsert uten genmodifiserte organismer (GMO) og vekstfremmende hormoner.
- Norge har blant de laveste forekomstene av salmonella i Europa.
- Norsk husdyrhelse er i verdenstoppen. Forekomsten av smittestoffer som kan smitte fra dyr til folk er blant de laveste i Europa.
- 2700 bønder driver økologisk landbruk og 5,6 prosent av jordbruksarealet i Norge er økologisk dyrket.

NORGES BONDELAG

NORGES BONDELAG

Pb. 9354 Grønland, 0135 Oslo.
Besøksadresse: Landbrukets Hus,
Schweigaards gate 34 c.
Tlf: 22 05 45 00
E-post: bondelaget@bondelaget.no
www.bondelaget.no

Bilder: Frida Meyer, Odd Mehus,
Norges Bondelag og Scanpix (s. 6)
Design: Teft Design
Trykk: RKGrafisk

Oktober 2012